

Fragmenten van een huwelijk

T.S. Eliots klassieke gedicht *The Waste Land* werd tot nog toe meestal gelezen als een uitdrukking van de crisis in de Europese cultuur na de Eerste Wereldoorlog. In zijn pas verschenen Nederlandse vertaling betoogt Paul Claes dat Eliots meesterwerk ook biografisch gelezen kan worden: als de verdichting van de huwelijks crisis van de auteur.

door Bart Van der Straeten

Schrijven is schrappen. Het is een cliché dat in elk schrijvershandboek herhaald wordt, maar de ontstaansgeschiedenis van *The Waste Land* is een les voor elke jonge schrijver die deze goede raad niet wil volgen. Rond 1920 werkte Eliot in verschillende fasen aan het gedicht. Hij had het de werktitel *He do the police in different voices* meegegeven, een zin uit een roman van Dickens, om aan te geven dat het een veelstemmige tekst zou worden met een losse structuur waarin verschillende tekstfragmenten ingepast kunnen worden. In januari 1922 had hij een definitieve tekst klaar, een polyfone compositie van 835 verzen, waarin hij eerder geschreven gedichten had opgenomen en tal van citaten uit de wereldliteratuur. Althans, hij dacht dat hij een definitieve tekst klaar had. Want toen legde hij zijn werkstuk voor aan die andere grote modernistische dichter, zijn vriend en mentor Ezra Pound. Deze spaarde de schaar niet en knipte zowat de helft van het gedicht weg. Wat overbleef was een gebaldere, strakkere tekst van 433 verzen. Eliot zelf had de tegenwoordigheid van geest om te beseffen dat Pound “uit een warboel van goede en slechte passages” een goed gedicht had gemaakt. Hij droeg zijn gedicht, dat ondertussen *The Waste Land* was gaan heten, met een verwijzing naar Dante op aan Ezra Pound, “il miglior fabbro”, “de betere ambachtsman”.

Met die nieuwe lengte was *The Waste Land* echter te kort voor een aparte boekuitgave. Daar moest iets op gevonden worden. Eliot besloot, om beschuldigingen van plagiaat te snel af te zijn, zelf een reeks van noten toe te voegen waarin hij aangaf waar hij citeerde en uit welke bron hij dat deed. Op 15 december 1922 verscheen *The Waste Land* voor het eerst in de vorm waarin het wereldberoemd zou worden: in een aparte boekeditie met een gedicht van 433 verzen en een heleboel noten. De exegeten konden aan de slag.

Ze gingen aan de slag ook, en zelfs in groten getale. In de loop der jaren is *The Waste Land* uitgegroeid tot een van de meeste becommentarieerde gedichten uit de wereldliteratuur. Door de gefragmenteerde vorm, de meerstemmigheid en de verwijzingen naar geschiedenis, mythologie en literatuur werd het een van de canonieke teksten van het modernisme. De verbrokkelde structuur van Eliots meesterwerk werd beschouwd als een verbeelding van de verbrokkelde vroeg-twintigste-eeuwse Europese samenleving. De volgehouden beeldspraak van steriliteit en vruchtbaarheid leek te verwijzen naar het door de Eerste Wereldoorlog geestelijk verdorde Europa, dat behoefte had aan nieuwe artistieke en intellectuele creativiteit. *The Waste Land* werd, kortom, gelezen als een cultuurkritische *summa*, als een poëtische synthese waarin de malaise werd opgetekend van een werelddeel aan het einde van een tijdperk. Het was niet in het minste daarom dat Eliot in 1948 de Nobelprijs mocht ontvangen.

In *Het barre land*, zijn pas verschenen vertaling van Eliots beroemdste gedicht, corrigeert Paul Claes deze interpretatie van dit magnum opus. Aan de hand van zeven leessleutels, waarmee je de gesloten wereld van het gedicht beetje bij beetje kunt openen, stelt hij een naar eigen zeggen nieuwe interpretatie voorop. De eerste leessleutel is de indeling van het gedicht. *The Waste Land* bestaat uit vijf delen: “Het begraven van de doden”, “Een schaakpartij”, “De vuurrede”, “Verdrinkingsdood” en “Wat de donder zei”. Vier van de vijf titels verwijzen naar de natuurelementen: aarde, vuur, water en ether, het in sommige natuurfilosofieën geopperde vijfde element. Op verschillende plaatsen in het gedicht komen deze natuurelementen terug. De tweede sleutel is volgens Claes het leidmotief. Er zijn

minstens drie motieven die in de verschillende delen opnieuw opduiken en die zo voor samenhang zorgen in de “hoop gebroken beelden” die *The Waste Land* is: muziek, verdrinking en het drietal – personages duiken heel vaak op in groepen van drie. Een derde sleutel haalt Claes uit een van Eliots essays - want Eliot heeft behalve *The Waste Land* natuurlijk nog wel andere dingen geschreven: essays en kritieken, maar ook nog meer gedichten en enkele toneelstukken. In een van die essays verdedigt Eliot wat hij de “mythische methode” noemt: een schrijver moet gebruikmaken van een mythische parallel om “vorm te geven aan het onafzienbare panorama van doelloosheid en anarchie dat de hedendaagse geschiedenis biedt”. *The Waste Land* is bijvoorbeeld gestoeld op vegetatiemythen, die Eliot onder meer leerde kennen in *The Golden Bough* van James Frazer en *From Ritual to Romance* van Jesse L. Weston, twee toentertijd erg populaire werken over zulke mythen. Ook Hugo Claus liet zich overigens later door Frazer inspireren, onder meer in *De Oostakkerse gedichten*.

De vierde sleutel waarmee je *The Waste Land* kunt openen, is volgens Claes het syncretisme: personages uit verschillende momenten in de geschiedenis worden samengebracht. Zo komt de oude Griekse ziener Tiresias zij aan zij te staan met lower-class cockney's uit Eliots tijd. Een vijfde sleutel is de allegorie. Claes benadrukt terecht dat je de fragmentaire structuur van *The Waste Land* niet zomaar kunt lezen als een dadaïstische collage. Eliots meestal als modernistisch omschreven poëtica is immers intrinsiek symbolistisch: elk concreet beeld heeft zijn belang en roept diepere betekenissen op. De beelden hangen met elkaar samen. De zesde sleutel waarmee *The Waste Land* geopend kan worden, is die van de intertekstualiteit. Het gedicht bevat citaten in zeven talen, van Engels tot Sanskriet, uit verschillende literaire en religieuze werken. Als je die citaten naast elkaar leest, kun je al een heel eind komen in de interpretatie van het gedicht.

Claes reikt in het nawoord bij zijn nieuwe vertaling nog een zevende, naar eigen zeggen “baanbrekende” sleutel aan: een biografische. *The Waste Land* is volgens Claes vooral te lezen als “een product van de persoonlijke crisis van zijn auteur”, als de objectieve verwoording van een depressie. Zijn huwelijk met Vivienne Haigh-Wood (ze liet zich altijd Vivien noemen), de dochter van een welgestelde kunstschilder, was immers al van bij het begin niet erg succesvol. Vivien leed aan zenuwziekte en was meer ziek dan gezond. Onder meer daardoor stelde hun relatie niet zoveel voor, zeker niet in seksueel opzicht. Vivien was een makkelijke prooi voor donjuans. Zo’n donjuan diende zich aan, al heeft Eliot dat niet meteen beseft. De bekende filosoof Bertrand Russell, een vriend die vaak bij de Eliots over de vloer kwam, had tussen 1915 en 1918 een geheime relatie met Vivien.

Met overtuigende argumenten, ontleend aan eerdere interpretaties, biografische gegevens en eigen lectuur, maakt Claes aannemelijk dat het deze bijzondere driehoeksverhouding is die in de kern van *The Waste Land* verbeeld is. Het gedicht eindigt in zijn lectuur hoopvol: Eliot suggereert er in de slotverzen (met als allerlaatste vers de mantra “Shantih, shantih, shantih”, “Vrede, vrede, vrede”) dat hij bereid is zich over te geven aan zijn relatie, dat hij er klaar voor is vrede te sluiten en zijn huwelijk te redden. (Dat laatste is overigens niet gelukt: in 1933 zouden Eliot en Vivien definitief scheiden.)

Dat schrijvers zaken uit hun eigen leven in hun literatuur gebruiken, is niet bepaald spectaculair nieuws. In het geval van T.S. Eliot, voor wie een gedicht “een objectief correlaat” van de gevoelens en de gedachten van de auteur moest zijn, en in geen geval directe persoonlijke belijdenis, doet het hooguit de wenkbrauwen even fronsen. Of Claes’ interpretatie daarom echt “baanbrekend” is, moeten Eliot-exegeten onder elkaar uitmaken. Toch is *Het barre land*, ook als dat niet het geval is, nu al een van de belangrijkste poëzieuitgaven van het jaar. Niet alleen omdat het een van de grootste gedichten van de twintigste eeuw weer beschikbaar maakt in de originele taal (op de linkerpagina) én in een uitstekende nieuwe vertaling (op de rechterpagina), maar ook omdat het fraai vormgegeven

boek meer dan een vertaling een heuse *editie* is van het gedicht. Een met een verhelderende inleiding, een verrassend nawoord en uitvoerig commentaar. Want om goed te schrijven moet je dan misschien wel schrappen, wie goed wil lezen heeft aan de tekst zelf niet genoeg.

T.S. Eliot, *Het barre land/ The Waste Land*, vertaling en commentaar: Paul Claes, De Bezige Bij, Amsterdam, 2007, 223 blz., 24,90 euro.